

UDK 811.163.42' 282.4(463.3)

81' 37(463.3)

81' 367(463.3)

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 31. 01. 2006.

Prihvaćen za tisak: 27. 10. 2006.

SANJA VULIĆ

Zavod za lingvistička istraživanja HAZU

Ante Kovačića 5, HR – 10000 Zagreb

SINTAKTIČKO-SEMANTIČKA TVORBA KAO RUBNI TVORBENI NAČIN PRI TVORBI IMENICA U GRADIŠĆANSKOHRVATSKIM IDIOMIMA

U radu se razmatra sintaktičko-semantička tvorba kao rubni tvorbeni način, u gradišćanskohrvatskim idiomima, na sinkronijskoj razini, na primjeru tvorbe imenica. Na temelju usporedbe potvrđenih primjera iz različitih tipova gh. govora, zaključuje se da je sintaktičko-semantička tvorba plodna u gh. govorima ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta, posebice u govorima Dolinaca, zatim Hata, te u nešto manjoj mjeri Poljanaca. U stanovitoj je mjeri bila zastupljena i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u slovačkom Podunavlju, a u skladu s tim i u današnjem govoru Novoga Sela u Slovačkoj. Potvrde iz umirućega govora Hrastine također pokazuju da je i taj govor poznao sintaktičko-semantičku tvorbu. Od ikavsko-ekavskih govora samo se u govoru Hrvatskoga Groba sintaktičko-semantička tvorba može smatrati neplodnim tvorbenim načinom jer je broj primjera toga tipa u tom govoru zanemariv. Za gh. govore južnočakavskoga ikavskoga dijalekta taj je rubni tvorbeni način manje karakterističan, ali ipak zastupljen, i to otprilike podjednako u govorima koji su sačuvali zamjenicu *ča*, kao i u onima koji rabe *što*. Usto, sa stupnjem štokavizacije slabi plodnost sintaktičko-semantičke tvorbe u gh. govorima, pa je taj rubni tvorbeni način znatno manje zastupljen, a danas i neplodan u govorima Štoja (tj. u ikavskim govorima s čakavskom osnovicom, koje karakterizira snažno štokavsko-čakavsko prožimanje). Još je manje sintaktičko-semantička tvorba zastupljena u govorima gh. Vlahi, tj. potpunih štokavaca. Razmatrana građa uglavnom je prikupljena terenskim istraživanjem, a manjim dijelom iz literature.

KLJUČNE RIJEČI: *gradišćanskohrvatski idiomi, sintaktičko-semantička tvorba*

UVOD

U gradišćanskohrvatskim¹ govorima, posebice čakavskim i štokavskim, dva su vrlo plodna tvorbeni načina koja ne pripadaju tvorbi riječi u užem smislu, tj. izvođenju i slaganju. Ta dva plodna rubna tvorbeni načina su preobrazba i sintaktičko-semantička tvorba.

¹ Umjesto pridjeva *gradišćanskohrvatski* dalje se u tekstu koristi kratica *gh*.

Sintaktičko-semantičkom tvorbom nastaju višočlanici nazivi koji u ustaljenom odnosu svojih sastavnica dobivaju neko novo značenje. Budući da na taj način nastaju nova značenja, ali ne i nove forme, sintaktičko-semantička tvorba ne pripada tvorbi riječi u užem smislu nego je to jedan od rubnih načina tvorbe riječi u hrvatskom jeziku općenito, pa tako i u gh. idiomima. Zato nije začudno što su višočlanici nazivima nastalim sintaktičko-semantičkom tvorbom do sada više pozornosti posvećivali leksikolozi nego teoretičari tvorbe riječi. Tako npr. Branka Tafra višočlane nazive opisuje kao "višerječne jedinice" koje su nastale u procesu leksikalizacije (Tafra, 1998: 579). Taj postupak leksikalizacije svrstava u tvorbu riječi u širem smislu (Tafra, 1998: 577), a za na taj način nastale višočlane nazive uvodi novi termin **sastavljenice** (Tafra, 1998: 579). Sastavljenice se od ostalih dvočlanici, odnosno višočlanici sintagmi temeljno razlikuju po tom što su im sastavnice u procesu leksikalizacije izgubile svoje prvotno samostalno značenje. Budući da je jednočlanici Tafrin termin *sastavljenice* prikladniji od dvočlanoga termina *višočlanici naziv*, u ovom je radu prihvaćen termin *sastavljenice* za oznaku konkretnih potvrda višočlanici naziva nastalih sintaktičko-semantičkom tvorbom koji se rabe u pojedinim mjesnim govorima. Sukladno tomu, uvodim termin **nadsastavljenica** na apstraktnoj razini skupine govora, dijalekta i narječja. Termin *nadsastavljenica* koristim za oznaku apstraktnice jedinice koja obuhvaća sve fonološke inačice neke sastavljenice, koje se realiziraju na terenu.

Prema strukturi, sastavljenice koje imaju imeničko značenje, dijele se u gh. idiomima u četiri osnovne skupine, tj. na atributne sastavljenice, genitivne posvojne sastavljenice, sastavljenice prijedložnoga tipa i priložne sastavljenice. Najplodnija je tvorba atributnih sastavljenica, plodna je i tvorba sastavljenica prijedložnoga tipa, dok priložne sastavljenice pripadaju neplodnomu tipu sintaktičko-semantičke tvorbe. Genitivne posvojne sastavljenice pokazuju stanovitu težnju potiskivanja atributnih sastavljenica, u kojih je prvi dio odnosni pridjev. Za sada taj proces još nije posebno izražen, ali u procesu osiromašivanja leksika mogao bi se intenzivirati. Posebnu, izdvojenu skupinu sačinjavaju sastavljenice od priloga i pridjeva koje su u gh. govorima poimeničene, a također se spominju u ovom radu. Tu je riječ o specifičnom načinu preobrazbe sastavljenica u gh. čakavskim govorima. Naime, poimeničene sastavljenice od priloga i prijedloga, u konačnici svoje leksikalizacije pripadaju preobrazbi, dok je sintaktičko-semantička tvorba bila tek međufaza u tom procesu.

ATRIBUTNE SASTAVLJENICE

Atributne su sastavljenice u gh. idiomima najplodnije. Ako takve atributne sastavljenice imaju imeničko značenje, redovito su dvočlane. Prvi je član gotovo u pravilu pridjev (rjeđe koja druga vrsta riječi s pridjevskom sklonidbom), dok je drugi član sastavljenice imenica. Atributne se sastavljenice mogu podijeliti u nekoliko osnovnih semantičkih skupina.

U prvoj su semantičkoj skupini sastavljenice koje označuju osobu. U toj je skupini u gh. govorima vrlo prepoznatljiva podskupina sastavljenica koje označuju osobu u nekoj rodbinskoj relaciji. U tom su smislu vrlo brojne inačice sastavljenica u značenju 'baka', npr. *stara majka*, *stara mama*, *stara mat*, *stara mati*. Navedeni primjeri pokazuju da je prva, pridjevska riječ sastavljenice uvijek ista. Nadsastavljenica *stara majka* realizira se u konkretnim čakavskim mjesnim potvrdama u govorima Hata, Poljanaca i Dolinaca, npr. *stāra mājka* (Novo Selo u Gradišću, Pandrof)², *stara mājka* (Cogrštof, Frakanava),

² Primjere uz koje nije naveden izvor, nego samo geografska odrednica, prikupila sam osobnim terenskim istraživanjem.

staramàtka (Pajngrt) (Koschat, 1978: 232, 236, 240, 270)³. U razmatranoj se građi našla samo jedna potvrda nadsastavljenice *stara mama*, tj. *stara màmà* (Koljnof). Nekoliko je naglasnih inačica nadsastavljenice *stara mat*, npr. *stàra mât* (Bizonja), *stara mât* (Prisika), *stàra mât* (Pinkovac), *stàra mât* (Hrastina). Navedeni primjeri pokazuju da je raspon uporabe te nadsastavljenice vrlo velik, ali izuzmemo li pinkovski govor u kojem je ta riječ naknadno prihvaćena, može se reći da se nadsastavljenica *stara mat* rabi u različitim ikavsko-ekavskim govorima, s potvrdama s područja Hata, Dolinaca i najjužnije Hrastine. Protivno tomu, nadsastavljenica *stara mati* imanentna je ne samo ikavsko-ekavskim govorima, npr. *stàra mât*i (Hrvatski Jandrof), *staramàti* (Štikapron, Prodrštof) (Koschat, 1978: 178, 268), (Cikleš) (Koschat, 1978: 172), Pajngrt (Koschat, 1978: 217), nego i pojedinim ikavskim govorima, npr. *stara mât*i (Pinkovac)⁴, *stàra mati* (Čemba) (Neweklowsky, 1978: 338). Navedeni primjeri Helene Koschat *staramàtka* i *staramàti* na prvi se pogled doimlju sraslicama. Međutim, tu je samo riječ o načinu pisanja dvočlanih naziva s jednim, zajedničkim naglaskom jer već genitivni oblik (npr. *stare mâtke*) jasno pokazuje da se sklanjaju oba člana naziva, pa ih više nije moguće pisati zajedno i smatrati sraslicama.

Posebice je zanimljiva tročlana sastavljenica *stàra stara mât* (Prisika) koja je načinjena atribucijom već postojeće dvočlane sastavljenice *stara mât*. Da je riječ o tročlanoj sastavljenici, a ne o kombinaciji atributa i sraslice jasno je po tome što se oba atributa u toj sastavljenici dekliniraju.

Nadsastavljenica *stari otac*, u značenju 'djed', uobičajena je u ikavsko-ekavskim govorima od najsjevernijih do najjužnijih. Realizira se u naglasnim inačicama *stàri òtác* (Hrvatski Jandrof, Čunovo, Bizonja, Novo Selo u Gradišću, Pandrof, Cogrštof, Klimpuh, Koljnof), *stàriotác* (Pajngrt) (Koschat, 1978: 212; Neweklowsky, 1978: 254, 286, 287), *stàriòtác* (Pajngrt) (Koschat, 1978: 270), *stari òtác* (Šuševno, Židan, Prisika, Plajgor), *stàri otác* (Longitolj, Frakanava, Filež, Hrastina), *stàri otác* (Pinkovac)⁵. U govoru Prisike zabilježena je i realizacija nadsastavljenice *staròtác* (Neweklowsky, 1978: 251, 294). Bilježenje nominativnoga oblika kao jedne riječi opet je samo način pisanja jer je genitivni oblik redovito *staroga oca*, što opet nedvosmisleno pokazuje da je to višečlani naziv, a ne sraslica.

Isključivo u množinskom obliku rabi se atributna sastavljenica *stàri starjî* (Prodrštof) u značenju 'djed i baka', odnosno 'djedovi i bake'. Drugi član te sastavljenice jest poimeničeni komparativni pridjevski oblik *starjî*, koji se nakon poimeničenja također rabi isključivo u množinskom obliku, u značenju 'roditelji'.

U toj su semantičkoj podskupini i atributne sastavljenice *hîžni drûg* (Veliki Borištof) (Kinda-Berlaković, rukopis), (Pandrof, Prisika) u značenju 'bračni drug'⁶ i *vièlika tètà*

³ Ukoliko primjer nije zabilježen pri osobnom terenskom istraživanju, iza mjesne odrednice (u prvim zagradama) navodi se informacija o izvoru iz kojega je primjer preuzet (u drugim zagradama).

⁴ Realizacije *stàra mât* i *stara mât*i u pinkovskom su govoru novijega datuma, a rabi ih samo mlađi naraštaj pod utjecajem drugih gh. govora i gh. književnoga jezika. Za sada je ipak u pinkovskom govoru dominantna uporaba riječi *bàba* u tom značenju, što je autentična pinkovska realizacija.

⁵ U pinkovskom je govoru inače dominantna riječ *đida*. Realizacija *stàri otác* je preuzeta iz drugih gh. idioma i ne rabi se često.

⁶ Pridjev *hîžni* izveden je od stare hrvatske imenice *hiža* koja se u gh. govorima rabi u značenju 'soba', a u prisičkom je govoru (zapadna Mađarska) potiskuje mađarizam *soba* (prema mađ. *szoba*). Izvedenica *hîžnik*, u značenju 'bračni drug', i inače se rabi u gh. idiomima.

(Bizonja). Sastavljenica *vièlika tètã* prevedenica je iz maðarskoga (mað. *nagynéne*), a u bizonjskom se govoru rabi u znaèenju 'oèeva ili majèina sestra'.

Drugu podskupinu u ovoj semantièkoj skupini atributnih sastavljenica saèinjavaju višeeèlani nazivi koju oznaèuju zanimanje, npr. *loznì dèlãè* 'lugar, šumar' (Bizonja), *žìenski pãdar* 'ginekolog' (Hrvatski Jandrof). Ta posljednja sastavljenica je hibridna jer je drugi dio dvoèlanoga naziva germanizam (prema njem. *Bader* 'ranar').

U treóej su podskupini sastavljenice koje oznaèuju neko ljudsko svojstvo tipa *umrièet'i èlòvik* 'smrtnik' (Cogrštof). To je sastavljenica s participom prezenta u atributnoj službi, a takva uporaba toga oblika i inaèe je znaèajkom gh. idioma.

Opèenito se može reći da su sastavljenice u gh. govorima znatno èešće nego u gh. književnom jeziku, jer u mnogim sluèajevima kada su u gh. književnom jeziku naèinjene tvorenice, u mjesnim su govorima izostale, a umjesto njih se rabe sastavljenice. Tu pojavu dobro ilustriraju atributne nadsastavljenice iz druge semantièke skupine koje se odnose na razlièite životinje u zbirnom znaèenju, npr. *divlje blago* 'divljaè', *pernato blago*, odnosno *pernate živine* 'perad'. Nadsastavljenica *pernato blago* najèešće se ostvaruje u dvjema naglasnim inaèicama, od kojih je prva uobièajena na širem ikavsko-ekavskom prostoru, tj. *pernãto blãgo*⁷ (Çunovo, Pandrof, Klimpuh, Šuševo), a druga u pojedinim govorima Dolinaca te u ikavskim èakavskim govorima, npr. *pernãto blãgo* (Frakanava, Filež, Pinkovac). Ponekad se u tom znaèenju rabi nadsastavljenica *pernate živine*, npr. u konkretnoj realizaciji *pernãte živine* (Filež). Za razliku od nadsastavljenice *pernato blago* koja se èesto realizira u gh. mjesnim govorima, konkretne potvrde nadsastavljenice *divlje blago* rijetko se susreću u mjesnim govorima, npr. *divljè blãgo* 'divljaè' (Pandrof). Razlog je tomu znatno èešća uporaba istoznaène nadizvedenice⁸ *divljina*, derivirane sufixacijom. Rijetke je uporabe i specifièna nadsastavljenica *perna divljina* 'pernata divljaè' (tj. divlje guske, patke itd.), npr. *perna diuljina* 'pernata divljaè' (Cogrštof) (Koschat, 1978: 180).

Sastavljenice iz treće semantièke skupine pripadaju botanièkomu nazivlju, npr. *çùkrova pregũnda* 'šecerna repa' (Pandrof), *tũrsko žito* 'kukuruz' (Hrvatski Grob) (Vãžný, 1925: 169). U znaèenju 'suncokret' u gh. èakavskim govorima redovito se realizira sastavljenica, s razlièitim morfonološkim znaèajcima, npr. *sũnèena ruòža* (Hrvatski Jandrof), *sũnèena ruòža* (Frakanava), *sunèeva ruža* (Frakanava) (Meršić, rukopis), *sunèeva ruža* (Vinciet) (Stuparić, rukopis). Izvedenica *sunèenica* u tom se znaèenju rabi samo u gh. književnom jeziku. Nadsastavljenica *uljevo drivo* 'maslina, maslinovo stablo' potvrđena je u fonološkim inaèicama *ũljevo drivo* (Filež) i *ũjevo drivo* (Frakanava) u govorima Dolinaca. Nadsastavljenica *sadovno drivo* u znaèenju 'voèka' uobièajena je u govorima Poljanaca i Dolinaca, npr. *sadovnuò drivo* (Hrvatski Jandrof, Çunovo, Šuševo, Frakanava, Filež), *sadovnuò drivo* (Šuševo) (Neweklowsky, 1978: 103). Premda su u znaèenju 'razlièak' u gh. idiomima uobièajene nadsloženice *modrocviet* i *modrcviet*, moguća je i nadsastavljenica *modri cviet* u tom znaèenju, s konkretnom potvrdom *modriũ cvit* (Çemba) (Neweklowsky, 1978: 319).

⁷ Drugi se dio dvoèlanoga naziva u pojedinim govorima ispušta, što rezultira poimenièenjem pridjeva *pernato*, pa tada više nije rijeè o sintaktičko-semantièkoj tvorbi nego o preobrazbi.

⁸ Termin *nadizvedenica* koristim za oznaku apstraktne jedinice koja obuhvaća sve fonološke inaèice neke izvedenice, koje se realiziraju na terenu,

U četvrtoj su semantičkoj skupini atributne sastavljenice koje označuju stvari. Takve su sastavljenice različitoga tipa, tj. pripadaju različitim semantičkim podskupinama. Tako npr. dijelove tijela označavaju atributne nadsastavljenice česte uporabe, tj. *slīpo oko* 'sljepoočnica' i *sredinski prst* u značenju 'srednji prst, srednjak'. Prva se od njih rabi na gotovo čitavom gh. čakavskom području, naravno u različitim fonološkim inačicama, npr. *slīpo uōko / uōko* (Čunovo), *slīpo uōko* (Bizonja, Frakanava, Filež), *slīpuō uōko* (Klimpuh), *slīpo uōko* (Pajngrt) (Koschat, 1978: 266), *slīpo òko* (Stinjaki) (Neweklowsky, 1989: 126), (Pinkovac). S druge strane, nadsastavljenica *sredinski prst* karakteristična je za ikavsko-ekavske čakavske govore, npr. *sredinski prst* (Hrvatski Jandrof, Čunovo, Pandrof), *sredinski prst* (Klimpuh), *sredinski prst* (Frakanava), premda se u govorima toga tipa susreće i varijantna nadsastavljenica *sridnji prst*, npr. *sridnji prst* (Filež). Ponekad se obje inačice rabe u istom govoru, npr. *sredinski prst* i *sridnji prst* (Novo Selo u Slovačkoj) (Vážný, 1927: 246, 298). Nadsastavljenica *sridnji prst* realizira se i u pojedinim gh. štokavskim govorima, npr. *sridnji prst* (Hrvatski Cikljin) (Tornow, 1989: 318), dok pojedini štokavski govori imaju prave tvorenice u tom značenju, kao što je npr. izvedenica *sredinac* (Gornje Podgorje) (Tornow, 1989: 317). U toj su semantičkoj skupini i čakavske sastavljenice *gutni zub* (Borištof) (Ivšić, 1971: 792) i *gûčni zûb* (Stinjaki) (Ivšić, 1971: 792) u značenju '(zub) kutnjak', koje su međusobno fonološke inačice. Ima i čakavskih govora u kojima se umjesto sastavljenice rabi izvedenica, npr. *gûtnjak* 'zub, ki je odzâda, kod gûta' (Židan)⁹.

Više primjera atributnih sastavljenica iz četvrte semantičke skupine pripada podskupini poljoprivrednoga i prehrambenoga nazivlja. Tako su npr. u gh. čakavskim govorima uobičajene sastavljenice koje označuju vrste mesa. U značenju 'govedina' te su sastavljenice u čakavskim govorima obično u okviru nadsastavljenice *govedsko meso*, npr. *goviècko mîeso* (Novo Selo u Slovačkoj) (Vážný: 268), *govièdsko / goviètsko mièso* (Hrvatski Jandrof, Čunovo), *govièdsko / goviètsko mièso* (Novo Selo u Gradišću, Pandrof, Frakanava, Filež). Navedeni primjeri pokazuju da se nadsastavljenica *govedsko meso* uobičajeno realizira u ikavsko-ekavskim čakavskim govorima, ali i u pojedinim ikavskim, npr. *govèdsko mièso* (Pinkovac). Ima i ikavskih čakavskih govora u kojima se u tom značenju realizira nadsastavljenica *goveđe meso*, npr. *govièdje mièso* (Stinjaki) (Neweklowsky, 1989: 50). Budući da se drugi dio sastavljenice često u govorima ispušta, česta je i pojava poimeničenja prvoga, pridjevskoga dijela, pa takve realizacije valja smatrati preobraženicama, npr. *goveje* u značenju 'goveđe meso, govedina'. Rjeđe se u gh. govorima susreće izvedenica sufiksalsnom tvorbom *govedina*. Sukladno tomu, znatno je češća nadsastavljenica *teleće meso* od nadizvedenice *teletina*. Fonološke inačice u sklopu te nadsastavljenice susreću se u ikavsko-ekavskim i u ikavskim čakavskim govorima, npr. *telîèt'e mièso* (Šušev, Filež), *telîèće mièso* (Stinjaki) (Neweklowsky, 1989: 140). Izvedenica *svinjetina* uopće nije zabilježena u gh. govorima nego samo u gh. književnom jeziku. U govorima su uobičajene različite fonološke realizacije sastavljenice *svinjsko meso*, npr. *svînjsko mîeso* (Novo Selo u Slovačkoj, Dubrava, Lamoč) (Vážný, 1927: 308), (Stinjaki) (Neweklowsky, 1989: 134.), *svînjsko / svînjsko mièso* (Hrvatski Jandrof, Čunovo, Pandrof, Filež, Frakanava, Pinkovac). Ta sastavljenica postupno ustupa mjesto poimeničenom pridjevu *svinjsko*, nakon ispuštanja drugoga člana sastavljenice.

⁹ Imenica *gut* rabi se u značenju 'grlo'. Od te je imenice izveden pridjev *gutni*, a od pridjeva imenica *gutnjak*.

U drugoj su semantičkoj podskupini još sastavljenice *růškovo řgãno* 'rakija kruškovača' (Bizonja) i *jãbukovo řgãno* 'rakija jabukovača' (Bizonja, řuřevo), koje se sastoje od pridjeva i poimeniĉenoga pridjeva. Te su sastavljenice potvrđene u dijelu ĉakavskih ikavsko-ekavskih govora, ali ima i govora toga tipa u kojima se u tim znaĉenjima rabi izvedenica. Sastavljenica *tůrsķina slãma* u znaĉenju 'komuřina' (Pandrof) također pripada drugoj semantičkoj podskupini.

U trećoj su semantičkoj podskupini atributne sastavljenice koje oznaĉuju kućne potrepiřtine. Takva je npr. nadsastavljenica *steljna prateř* u znaĉenju 'posteljina' s potvrđenim fonolořkim realizacijama *stiêljna prãteř* (Pajngrt) (Koschat, 1978: 280), *stie"ljna¹⁰ prãteř* (řuřevo), *stiêljna prãteř* (Frakanava).

Vrste knjiga oznaĉuju nadsastavljenice *mařna knjiga* 'misal', *molitvena knjiga* 'molitvenik' i *jaĉķena knjiga* 'pjesmarica', odnosno u istom znaĉenju nadsastavljenica *jaĉķarna knjiga*. Potvrđene su u sastavljenicama *mãřna knjiga* (řidan), *moli"tvena knjiga* (Hrvatski Jandrof, Cogrřtof), *jaĉķêna knjiga* (řidan), *jaĉķãrna knji"ga* (Bizonja). U znaĉenju 'misal' u gh. govorima nije potvrđena niti jedna izvedenica jer i oni koji su preuzeli rijeĉ *misal* ne rabe rijeĉ *misa*. Nadsastavljenica *molitvena knjiga* također je imanentna gh. govorima. Izvedenica *molitvenik* u govorima se rabi tek iznimno, i to pod utjecajem gh. knjiřevnoga jezika u koji je preuzeta iz hrvatskoga knjiřevnoga jezika. U ĉakavskim je govorima nešto viře izvedenica sufiksalsnom tvorbom u znaĉenju 'pjesmarica', no takve su realizacije izvan okvira ovoga rada o sintaktiĉko-semantiĉkoj tvorbi.

U petoj je semantiĉkoj skupini velik broj nadsastavljenica s mjesnim znaĉenjem, koje oznaĉuju neki ljudskom rukom uređeni lokalitet ili neku građevinu. Tako se npr. u znaĉenju 'voĉnjak' u ĉakavskim govorima obaju dijalekata, od najsjevernijih do najjuřnijih, rabi nadsastavljenica *sadovni vrt* koja se realizira u razliĉitim fonolořkim inaĉicama, npr. *sadovni vřt* (Hrvatski Jandrof, Pandrof), *sadovni vřt* (Mali Boriřtof, Frakanava, Pinkovac), *sadovni vêrt* (Longitolj, řuřevo, Fileř, Mienovo). Istoznaĉna izvedenica *sadovnik* nije potvrđena u govorima nego samo u gh. knjiřevnom jeziku. Pojedine atributne sastavljenice oznaĉuju životinjske nastambe. Takve su npr. nadsastavljenice *ķonjsķa řtala* 'ķonjuřnica' i *sviņjsķa řtala* 'sviņjac'. Nadsastavljenica *ķonjsķa řtala* rabi se u govorima Poljanaca i Dolinaca u naglasnim inaĉicama *ķuônjsķa řta"la* (Bizonja, řuřevo) i *ķuônjsķa řtãla* (řidan). Sastavljenica *svi"njsķa řtãla* potvrđena je u govoru řuřeva. Atributna sastavljenica *mertvãĉķa hiřa* 'mrtvaĉnica' rabi se u govoru Fileřa. U govorima Dolinaca te u pojedinim govorima Poljanaca u znaĉenju 'vjetrenjaĉa' ne rabi se izvedenica nego sastavljenica, npr. *viêtrni mãlin* (Trajřtof, Klimpuh) (Kornfeind, 1991: 92), *viêterni mãlin* (Fileř), *viêternji mãlin* (řuřevo) (Czenar, 1981: 55). U znaĉenju 'vodenica' potvrđene su nadsastavljenice *vodeni malin* i *vodni malin*. Prva se realizira u govorima Dolinaca, npr. *vodiêni mãlin* (Fileř, Unda), a druga *vodni mãlin* u govoru Novoga Sela u Slovaĉkoj, pod utjecajem slovaĉkoga jezika (prema slc. *vodný*). Isti se pridjev, u obliku srednjega roda, rabi u govoru ĉunova u sastavljenici *vôdno die"lo* u znaĉenju 'hidrocentrala'.

¹⁰ U gh. govorima Hata, Poljanaca i Dolinaca na prednjim se vokalima i na *a* ĉesto umjesto akuta ostvaruje specifiĉni poludugi naglasak, blago uzlazne intonacije, za koji se u ovom radu rabi znak /%. Taj naglasak nije fonolořki relevantan.

U skupini atributnih dvočlanih naziva koji pripadaju zemljopisnom i kemijskom nazivlju izdvajam primjere *stojěća vodā* (Stinjaki) (Neweklowsky, 1989: 131) u značenju 'voda stajaćica' i *živo srěbro* (Novo Selo u Gradišću) u značenju 'živa'.

U sedmoj su semantičkoj skupini atributne sastavljenice s apstraktnim značenjem. Osobito su česte sastavljenice u značenju 'prezime', a prevedenice su od njemačkoga *Familiennname*. U čakavskim gh. govorima najviše je potvrda fonoloških realizacija nadsastavljenice *obiteljsko ime*, a zabilježene su u govorima Dolinaca, ali i u ikavaca na jugu, npr. *obitejsko d'ime / j'ime* (Frakanava), *obitejsko ime* (Filež), *obitejsko ime* (Pinkovac). U gh. književnom jeziku također se ne rabi riječ *prezime* nego samo sastavljenica *obiteljsko ime*. Nadsastavljenice *obiteljno ime* i *familijansko ime* potvrđene su u govorima Poljanaca, prva u realizaciji *obiteljno j'ime* (Klimpuh), a druga u realizaciji *familija'nsko d'ime* (Koljnof)¹¹. U toj je semantičkoj skupini i sastavljenica *zlāto vesiēlje* (Hrvatski Jandrof) u značenju 'zlatni pir'.

U okviru atributnih sastavljenica valja posebno razmotriti sastavljenice s deminutivnim značenjem koje inače pripadaju različitim semantičkim skupinama. Te su sastavljenice posebno izdvojene zato što je u gh. govorima vrlo izraženo smanjivanje uporabe umanjjenica, tj. iščezavanje derivacije umanjjenica u korist sintaktičko-semantičke tvorbe, unatoč činjenici što je još znatan udio tvorbe umanjjenica u okviru tvorbenoga sustava gh. govora. No u procesu osiromašivanja leksika, koji nužno rezultira i smanjenjem broja tvorenica, sve je više primjera zamjene deminutivne izvedenice atributnom sastavljenicom koja sadrži pridjev *mali*, *-a*, *-o*. Upravo zato za pojedine riječi izostaju deminutivi u brojnim gh. govorima, npr. *māli stān* 'kućica'¹² (Pandrof), dok se umanjjenica *stanić* u tom značenju rabi samo u gh. književnom jeziku. U razmatranoj građi izostaju izvedenice u značenjima 'kotlić' i 'leptirić', ali su zato potvrđene sastavljenice *māli kōtāl* (Židan) i *māli mētūj* 'leptirić' (Židan). Riječ *oslīca* u značenju 'magare u oba spola' najčešće također nema deminutiva nego sastavljenicu u deminutivnom značenju, npr. *māla oslīca* 'magarčić' (Pinkovac). No ima iznimaka od toga uzusa npr. *oslak* 'magarčić' (gh. književni jezik), *uōslak* (Hrvatski Jandrof). U značenju 'pjetlić, pjevčić' u gh. idiomima obično se rabe izvedenice *petešić* i *pivčić*, ali u pojedinim govorima i ta je izvedenica zamijenjena sastavljenicom, npr. *māli pīvac* (Čemba) (Neweklowsky, 1978: 332).

GENITIVNE POSVOJNE SASTAVLJENICE

U pojedinim primjerima prvi član dvočlanih sastavljenica nije pridjev u atributnoj službi nego ga zamjenjuje posvojni genitiv. U gh. idiomima najčešće su takve izvedenice s mjesnim značenjem, npr. *mērtvih hiža* (Židan) u značenju 'kuća mrtvih, mrtvačnica'¹³. Sastavljenica *mrvinčuōv kūp* (Stinjaki) (Neweklowsky, 1978: 329) u doslovnom prijevodu znači 'skupina mravi', a leksičko je značenje toga dvočlanoga naziva 'mravinjak'.

¹¹ Prema drugomu njemačkomu nazivu za prezime, koji glasi *Zuname*, u govorima Hata uobičajena je morfonološki adaptirana posuđenica *cuona* u istom značenju 'prezime', npr. *cuōna*, *-e ž.* (Čunovo, Pandrof).

¹² U gh. čakavskim govorima riječ *stan* se rabi isključivo u značenju 'kuća', dok leksem *kuća* označuje pseću kućicu ili neku neuglednu nastambu kao što je npr. koliba.

¹³ Ima govora u kojima se u tom značenju rabi sastavljenica u okviru atributne nadsastavljenice *mrtvačka hiža* ili izvedenica sufiksalsnom tvorbu u okviru nadtvorenice *mrtvarnica*.

PRIJEDLOŽNE SASTAVLJENICE

Prema strukturi, prijedložne se sastavljenice dijele na genitivne, akuzativne i instrumentalne.

Prijedložne genitivne sastavljenice obično označuju stvari. Imaju podznak gradivnosti jer pokazuju tvarno svojstvo sastavljenice s imeničkim značenjem, npr. *svît'a zi vuõska* 'voštanica' (Čunovo), *svît'a zi luõja* 'lojanica' (Čunovo). U gh. govorima u tom se značenju ne rabe tvorenice, dok je u gh. književnom jeziku potvrđena samo izvedenica sufiksalmom tvorbom *lojenica* 'lojanica'. Inverzivnoga je tipa prijedložna genitivna sastavljenica *od snîga člõvîk* (Židan) s antropoidnim značenjem 'snjegović'. To je zapravo prevedenica njemačkoga naziva *Schneemann*. U gh. govorima ipak prevladavaju realizacije u okviru nadtvorenice *snigović*, a isto je u gh. književnom jeziku.

Prijedložne akuzativne sastavljenice mogu imati različita značenja. Tako npr. sastavljenica *prâtež na prisiêt'* (Židan) označuje stvar ('vjenčanica'), *zviêzda z riêpõn* (Židan) označuje pojavu na nebu ('repatica'), dok sastavljenica *mâša za mêrtvoga* (Židan) ima apstraktno značenje ('zadušnica'¹⁴). Inverzivnoga je tipa prijedložna akuzativna sastavljenica *za jîlo hîža*¹⁵ (Židan) s mjesnim značenjem 'blagovaonica'. Inače, u gh. idiomima, uključujući i gh. književni jezik, ne rabe se tvorenice (izvedenice i složenice) u tom značenju, tj. riječi tvorene prema načinima tvorbe riječi u užem smislu.

PRILOŽNE SASTAVLJENICE

Još iz vremena preseljenja iz stare domovine, u pojedinim je čakavskim gh. govorima sačuvana priložna nadsastavljenica *pol miša pol tice* u značenju 'šišmiš', npr. *pùol miša pùol tîcie* (Novo Selo u Slovačkoj) (Vážný, 1927: 248, 299), *puòl miša puòl tîce* (Stinjaki) (Neweklowsky, 1989: 104). U nekim drugim čakavskim gh. govorima u tom se značenju rabe izvedenice *mîšarica* (Frakanava, Pinkovac) i *mîšerica* (Pinkovac).

POIMENIČENE SASTAVLJENICE OD PRILOGA I PRIDJEVA

Dvočlane sastavljenice od priloga i pridjeva u pojedinim se čakavskim gh. govorima rabe i poimeničene. Takvu su preobrazbu doživjele sastavljenice s prvotnim pridjevskim značenjem 'koji je jednake starosti', npr. hibridne sastavljenice u ikavsko--ekavskom govoru Pandrofa *zglâjno stâr* i *glâj stâr* (prema njem. *gleich* 'jednak, sličan') te domaća sastavljenica *jednâko stâr* u ikavskom govoru Pinkovca. Te su se sastavljenice počele rabiti u značenju 'vršnjak', pa je to rijedak primjer poimeničenja sastavljenice s pridjevskim značenjem. Ti primjeri zapravo pripadaju preobrazbi kao rubnomu načinu tvorbe jer je sintaktičko-semantičkom tvorbom nastala sastavljenica s prvotno pridjevskim značenjem, a zatim preobrazbom s imeničkim značenjem. U istom se značenju u ikavsko-ekavskom govoru Klimpuha rabi poimeničena hibridna sraslica *glâjnostar* (Klimpuh), koja je prvotno bila pridjev.

¹⁴ Tvorenica *zadušnica* nije imanentna gh. govorima. Rabi se samo u gh. književnom jeziku.

¹⁵ Riječ *hîža* se u gh. govorima uglavnom rabi u značenju 'soba'.

ZAKLJUČAK

Općenito se može reći da je sintaktičko--semantička tvorba plodna u gh. govorima ikavsko-ekavskoga čakavskoga dijalekta, posebice u govorima Dolinaca, zatim Hata, te u nešto manjoj mjeri Poljanaca¹⁶. U stanovitoj je mjeri bila zastupljena i u čakavskim ikavsko-ekavskim govorima u slovačkom Podunavlju (npr. u danas poslovačenim, a prije Drugoga svjetskoga rata hrvatskim govorima Dubrave i Lamoča), a u skladu s tim i u današnjem govoru Novoga Sela u Slovačkoj. Potvrde iz umirućega govora Hrastine na krajnjem jugoistoku gradišćansko-hrvatskoga govornoga područja, također pokazuju da je i taj govor poznao sintaktičko-semantičku tvorbu. Od ikavsko-ekavskih govora samo se u govoru Hrvatskoga Groba sintaktičko-semantička tvorba može smatrati neplodnim tvorbenim načinom jer je broj primjera toga tipa u tom govoru zanemariv. Za gh. govore južnočakavskoga ikavskoga dijalekta taj je rubni tvorbeni način manje karakterističan, ali ipak zastupljen, i to otprilike podjednako u govorima koji su sačuvali zamjenicu *ča* (npr. u govoru Stinjaka), kao i u onima koji rabe *što*. Zanimljivo je da sa stupnjem štokavizacije slabi plodnost sintaktičko-semantičke tvorbe u gh. govorima. Naime, ta je tvorba znatno manje zastupljena i danas neplodna u govorima Štoja (tj. u ikavskim govorima s čakavskom osnovicom koje karakterizira snažno štokavsko-čakavsko prožimanje, npr. u govorima Čembe i Vincieta) nego u govorima ostalih južnih čakavaca ikavaca koji rabe zamjenicu *što*, kakav je npr. govor Pinkovca. Još je manje taj rubni tvorbeni način zastupljen u govorima gh. Vlaha, tj. potpunih štokavaca, a u ovom su radu navedeni primjeri iz Hrvatskoga Cikljina i Gornjega Podgorja.

IZVORI:

Gisela Czenar, 1981: "Bäuerliche Geräte und Techniken in der kroatischen Mundart von Nebersdorf / Šuševo im Burgenland", *Slawistische Reihe*, 4, Klagenfurt.

Stjepan Ivšić, 1971: "Hrvatska dijaspora u 16. stoljeću i jezik Hrvata gradišćanaca", priredio Božidar Finka, u: *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München, str. 723-798.

Zorka Kinda-Berlakovich: *Govor Velikoga Borištofa, sela u srednjem Gradišću*, rukopis.

Angelika Kornfeind, 1991: "Kroatische Ackerbau- und Weinbauterminologie des nördlichen Burgenlandes (nähere Umgebung von Wulkaprodersdorf)", *Burgenländische Heimatblätter*, 53, br. 2, Eisenstadt, 49-94.

Helene Koschat, 1978: "Die čakavisische Mundart von Baumgarten im Burgenland", *Schriften der Balkankommission Linguistische Abteilung*, 24, br. 2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Konrad Meršić: *Popis biljka u Frakanavi*, rukopis.

¹⁶ Od govora Hata, Poljanaca i Dolinaca, u ovom su radu navedeni primjeri iz govora Hrvatskoga Jandrofa, Čunova, Bizonje, Novoga Sela u Gradišću, Pandrofa, Štikaprone, Trajštofa, Prodrštofa, Cikleša, Cogrštofa, Klimpuha, Koljnofa, Pajngrta, Unde, Velikoga Borištofa, Šuševa, Maloga Borištofa, Longitolja, Fileža, Mienova, Prisike, Frakanave, Plajgora i Židana.

Gerhard Neweklo wsky, 1978: *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

Gerhard Neweklo wsky, 1989: "Der kroatische Dialekt von Stinatz Wörterbuch", *Wiener slawistischer Almanach*, 25, Wien.

J. Stuparić: *Popis biljaka u Vincietu*, rukopis.

Siegfried Tornow, 1989: *Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch. Die vlahischen Ortschaften*, Berlin.

Václav Vážný, 1925: "O chorvátském 'kajkavském' nářečí Horvatského Gróbu", u: Anton Václavík, *Podunajská Dedina v Československu*, Bratislava, str. 110-176.

Václav Vážný, 1927: "Čakavské nářečí v slovenském Podunají", *Sborník Filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě*, V, 47 (2), Bratislava, str. 3-216.

LITERATURA:

Branka Ta fra, 1998: "Leksikalizacija kao leksikološki i leksikografski problem", u: *Jezična norma i varijeteti*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb-Rijeka, str. 575-581.

Marija Turk i Dubravka Sesar, 2003: "Kalkovi njemačkoga podrijetla u hrvatskome i u nekim drugim slavenskim jezicima", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, str. 325.-338.

Sanja Vulić, 2003: "Tvorba riči", u: *Gramatika gradišćanskohrvatskoga jezika*, ur. Ivo Sučić, Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, Željezno, str. 245-390.

Sanja Vulić, 2005: "Preobrazba kao rubni tvorbeni način pri tvorbi imenica u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima", *Čakavska rič*, 33, br. 1-2, str. 213-219.

Sanja Vulić i Bernardina Petrović, 1999: "Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj", *Korabljica*, 5, Zagreb.

THE SYNTAX-SEMANTICAL FORMATION AS A MARGINAL FORMATION MANNER IN BURGENLAND CROATIAN IDIOMS

SUMMARY

This paper is focused on the syntax-semantical formation as a marginal formation manner in Croatian local speeches of Burgenland Croats in Austria, West Hungary and Slovakia, as well as on the syntax-semantical formation in Burgenland Croatian literary language. The description of the structure of each subtype of the syntax-semantical formation in Burgenland Croatian idioms is emphasized.

KEY WORDS: *syntax-semantical formation, Burgenland Croatian idioms*